

BOSTANZÂDE YAHYÂ VE GÜL-İ SAD-BERG'İ*

*Ferudun Hakan ÖZKAN***

ÖZET

Bu çalışma 17. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı, eserleri, kişiliği ve Gül-i Sad-Berg adlı eserinin incelenmesinden oluşmaktadır. 16. yüzyılda Bostan Mustafa Efendi ile başlayan ve Mehmed Efendi ile ilmiye hiyerarşisinin en üst noktası şeyhülislamlığa kadar ilerleyen ulemâ hanedanı "Bostanzâdeler" in mensubu olan Yahyâ Efendi'den sonra aile, "Yahyâzâdeler" olarak anılmıştır. Yahyâ Efendi şeyhülislamlıktan bir önceki makam olan kazaskerliğe kadar yükselmiştir. Bostanzâde Yahyâ, çağına ve çevresine duyarlı bir Osmanlı aydınıdır. Bu duyarlılığını devlet adamlarının ahlaklı olması gerektiği yönünde yazdığı *Mir'atü'l-Ahlâk*; yaşadığı zamana kadar tarih sahnesinde yer almış İslam devletleriyle hükümdarlarını anlattığı *Tuhfetü'l-Ahbâb* ve önemli bir tarihî olay olan Sultan II. Osman'ın tahttan indirilerek öldürülüşünü birinci dereceden tanıklığıyla anlatıp objektif tespit ve değerlendirmeler ışığında kaleme aldığı *Fî Beyâni Vak'a-i Sultan Osman* adlı eserlerinde ortaya koymuştur. *Gül-i Sad-Berg* adlı eseri de Hz. Muhammed'in yüz mucizesini anlattığı, Osmanlı estetik nesrinin özelliklerini taşıyan ve yazarın edebî yönünü ortaya koyan bir metindir. Yahyâ Efendi Gül-i Sad-Berg'de, Hz. Muhammed'e ait, çeşitli hadis ve siyer kitaplarından derlediği yüz mucizeyi rivayet kaynaklarını da belirterek anlatmıştır. Bu anlatımda Osmanlı estetik nesrinin en önemli unsuru olan sec'in bütün çeşitlerini kullanmış; beraat-i istihlâl, teşbih, istiâre gibi edebî sanatlara sık sık başvurmuştur. Osmanlı nesrinin bir diğer önemli özelliği olan nesir içinde manzume kullanma konusunda da geleneğe uymuş, bu manzumelerle mensur kısımlarda anlattıklarını desteklemiş ya da özetlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bostanzâde Yahyâ, Gül-i Sad-Berg, mucize, estetik nesir, sec'

BOSTANZADE YAHYÂ AND HIS GUL-I SAD-BERG

ABSTRACT

This study is composed of one of 17th century Ottoman scholars, Bostanzade Yahyâ Efendi's life, works, personality, and the examination of his work, Gül-i Sad-Berg. Yahyâ Efendi belongs to the "ulema" dynasty "Bostanzâdeler" that progressed to the sheikhulislam

* Bu yazı, "Bostanzade Yahya Gül-i Sad-Berg (İncelme-Tenkitli Metin)" adlı doktra tezimizden hareketle kaleme alınmıştır. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2011)

**Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: hakan_ozkan66@hotmail.com

position at the top of the hierarchy of “ilmiye” in the 16th.century, starting with Bostan Moustafa Ephendi and Mahmad Ephendi. After Yahya Ephendi, this family referred to as “Yahyâzâdeler”. Yahya Ephendi, a member of this family, Yahyâ Efendi, a member of the family, designated to chief military judge position which is the prior position of sheikhulislam. Bostanzâde Yahyâ is an intellectual person, sensitive to Ottoman era and environment. His sensitivity was identified in his different works as followings;

- *Mir’atü’l-Ahlâk*, written to put on emphasis the necessity of statesmen’s being moral
- *Tuhfetü’l-Ahbâb*, related to Islamic states and their rulers in the stage of history up to his time
- *Fî Beyâni Vak’a-i Sultan Osman*, written about an important historical event, Sultan Osman II ‘s being deposed and killed, witnessing in the first degree and in the light of objective determination and evaluation

Gül-i Sad-Berg is a prose which is related to Hz. Muhammed’s a hundred miracles, has the characteristics of the Ottoman aesthetic prose and put forth the literary side of the writer. In his work “Gül-i Sad Berg”, Yahyâ Ephendi has narrated a hundred of Hz. Mohammed’s miracles that he compiled from various tradition and siyer books with their narrative sources. In this narration, he used all forms of rhyme which is the most important element of Ottoman aesthetic prose. He used the rhetorics as beraat-i istihlâl, simile and metaphor so frequent. He abided by the tradition with using poems in the proses which is another important feature of Ottoman prose, with this poems he had used he summarized or supported the thing that he narrated in the prose parts.

Key Words: Bostanzâde Yahyâ, Gül-i Sad-Berg, miracle, aesthetic prose, rhyme.

Bostanzâde Ailesi

Osmanlı Devleti’nde kadılık, müderrislik, kazaskerlik, şeyhülislamlik gibi makamları içeren ilmiye sınıfına çok büyük saygı gösterilmiş ve geniş imtiyazlar tanınmıştır. Bu saygı ve imtiyazın temelinde gerek dinî gerekse örfî olarak ilme duyulan saygı ve ilgi yatmaktadır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Molla Husrev, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Ebussuud Mehmed Efendi gibi büyük âlimlerin kişisel saygınlıkları şeyhülislamlik makamının devlet hizmetindeki âlimler hiyerarşisini denetleme makamına dönüşmesinde önemli rol üstlenmiştir (Zilfi 2008: 27). Zaman içerisinde ilmiye sınıfında hânedânlar oluşmuştur. 16 ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan ulemâ hanedanlarından Ebussuudzâdeler ve Sadeddinzâdeler’in yanı sıra bir de Bostanzâdeler âilesi vardır.

Bostanzâde ailesi Kânûnî döneminin kazaskerlerinden Bostan Mustafa Efendi’nin torunlarıdır ki, bu aile şeyhülislam ve birçok kazasker yetiştirmiş ve bir buçuk asır kadar hüküm sürmüştür. Mustafa Efendi’nin torunlarından, Yahyâ Efendi’den sonra aile “Yahyâzâdeler” olarak anılmış ve bu aileden yeni bir kol türemiştir (Süreyya 1996: II – 375).

Bostanzâde ailesinin ilmiye sınıfındaki tanınmış ilk ferdi Bostan Mustafa Efendi’dir. Bostan Mustafa Efendi Tireli Mehmed Ali adlı bir tâcirin oğlu olup (Süreyya 1996: IV–1163) İbni

Turkish Studies

Kemâl'in öğrencilerindedir. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde de bulunan Mustafa Efendi *Hâşiye-i Süre-i En'âm 'Alâ Tefsîri Beyzâvî, Hâşiye-i Sadru's-Şerî'a, Hâşiye-i Islâh u İzâh, Risâle-i Kazâ ve Kader, Risâle-i Cüz'i Lâ-Yetecezzâ, Necâtu'l-Ahbâb ve Tuhfetü Zevî'l-Elbâb Fi'l-Kimyâ* adlı eserleri kaleme almıştır, bunların dışında Kânûnî Sultan Süleyman dönemini anlatan *Süleymannâme* adlı bir eseri daha vardır.¹ Mustafa Efendi 3 Mart 1570'de ölünce cenâze namazını Ebussuud Efendi kıldırır ve Emir Buhârî Zâviyesi haziresine defnedilir (Tâhir 1333: I-253; Yurdaydın 1955: 190).²

Bostan Mustafa Efendi'nin açtığı yoldan ilerleyen oğlu Mehmed Efendi (1535–1598) tahsilini tamamlayarak çeşitli müderrisliklerde bulunur. Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri yaptıktan sonra 1587'de ilmiyenin en üst noktası olan şeyhülislamlığa atanır; ancak üç yıl sonra azledilir. Azledilme sebebi, dönemin Anadolu Kazaskeri Şâir Bâkî ile yaşadığı tartışmadır. Mehmed Efendi, İstanbul kadısı olan kardeşi Mustafa Efendi'yi Anadolu kazaskeri yapabilmek için bazı kadılar eliyle Bâkî aleyhinde şikâyet dilekçeleri verir. Bâkî de bir divân toplantısında şeyhülislamı tertipçilik ve insafsızlıkla suçlar. Bu konuşmadan haberdar olan Bostanzâde, Bâkî'nin bazı beyitlerinin küfür içerdiğini, o azledilmezse kendisinin istifa edeceğini söyler ve durumdan rahatsız olan Sultan III. Murad Bostanzâde'yi ve kardeşini azleder. Azil sebepleri arasında, vakfiyesi gereği Sultan Bâyezid Medresesi'nde şeyhülislamın ders vermesi âdet olduğu halde Bostanzâde'nin bunu uzun süre ihmal edip derse gitmemesi de gösterilmektedir. Bostanzâde azledildikten sonra aynı yıl içinde üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, 11 Temmuz 1593'te Zekerîya Efendi'nin vefatı üzerine yeniden şeyhülislam olmuştur (İpşirli 1992: IV-311). III. Murad sayesinde, görevden alındıktan sonra tekrar şeyhülislamlık makamına atanan ilk kişi Bostanzade'dir. Aynı zamanda gerçek ulemâ arpalığı veya geçici emeklilik maaşı tahsis edilen ilk kişi de odur (Zilfi 2008: 51). “Vefât-ı Bostân” terkibi ve “Ders-i' ilmiñ bozıldı Bostânı” mısramın gösterdiği 1006 (1598) yılında ölünce Şehzâde Câmîi hazîresine defnedilir (Tâhir 1333: I-256). Âlim ve fâzıl bir kişi olan Bostanzâde Mehmed Efendi'nin dilinde tutukluk vardır, bu yüzden hakkında:

Lükneti var dime sakın bî-vukûf

Ayrılmaz tatlı dilinden hurûf

beyti söylenmiştir (Süreyya 1996: III-988). Türkçe ve Arapça şiirler yazan Bostanzâde'nin Kânûnî için yazdığı mersiye çok beğenilmiştir. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'i *Yenâbiu'l-Yakîn fi İhyâi Ulûmi'd-Dîn* adıyla tercüme etmiş, *Mülteka'l-Ebhûr*'u da şerh etmiştir. Ayrıca Koca Mustafa Paşa Hacıkadın Caddesi'nde bir mescid yaptırmıştır; ancak bu mescit günümüze ulaşmamıştır (İpşirli 1992: IV-311).

Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kendisi gibi ilmiye sınıfından olan ve şâir Bâkî'nin yerine Anadolu kazaskeri yapmaya çalıştığı kardeşi Bostanzâde Mustafa Efendi (1539–1605) İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri ve Mekke mollalığı görevlerinde bulunur, öldüğünde Karaman'daki kayınpederi Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi Türbesi'ne defnedilir (Süreyya 1996: IV-1161).

Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin üç oğlu da geleneği bozmadı ve ilmiye sınıfına intisab ederler. Bunlardan en büyüğü, 1601'de ölen müderris ve Üsküdar mollalığı yapan Mustafa Efendi'dir (Süreyya 1996: IV-1161). Ortancası, babasıyla aynı adı taşıyan Mehmed Efendi'dir. 1564'te doğan Mehmed Efendi de tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik; Selânik, Edirne,

¹ O zamana kadar “Ferdî” adlı birine nisbet edilen Süleymannâme'nin Bostan Mustafa Efendi'ye ait olduğunu 1955 yılında H. Gazi Yurdaydın *Belleten*'de yayımladığı “Bostan'ın Süleymannâmesi” adlı makalesiyle kanıtlamıştır.

² Bursalı Mehmed Tahir ölüm yılını 968 olarak verse de Yurdaydın, mezar taşındaki 977 tarihinin doğru olduğunu söylüyor.

Bursa, Mısır mollalıkları; İstanbul kadılığı; Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri görevlerinde bulunur. 1625 yılında vefat edince kayınpederi Nişancı Boyalı Mehmed Paşa Camii haziresine defnedilir. Arap, Fars ve Türk dillerinde şâir ve münşî olan Mehmed Efendi'nin eşsiz takrizleri vardır (Süreyya 1996: III-988). Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin en küçük oğlu ise bu yazıda konu edilen Yahyâ Efendi'dir. Yahyâ Efendi'nin, "sârikü'n-nücûm" (uzun boylu ve romatizmalı olması sebebiyle) diye bilinen oğlu Ahmed Efendi de dedeleri ve babası gibi müderrislik, Şam mollalığı gibi görevlerde bulunmuş ve Aralık 1664'te vefat ederek Emir Buhârî Tekkesi haziresine defnedilmiştir (Süreyyâ 1996: I-172). Kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu Ahmed Efendi de dedesine nisbetle "Yahyâzâde" diye tanınmış, müderrislik; Mekke ve İstanbul kadılıkları ve Anadolu kazaskerliği gibi görevlerde bulunmuş ve 21 Kasım 1725'te vefat etmiştir. Onun çocukları ise İbrâhim Efendi, Yahyâ Efendi ve İstanbul Kadısı Hüseyin Efendi'dir. Torunlarından iki tane İbrahim Efendi ve onlardan birinin oğlu olan Ahmed Efendi İstanbul kadılığı ve onun oğlu Said Efendi de Anadolu veya Rumeli kazaskerliği görevinde bulunmuştur (Süreyyâ 1996: I-190).

Görüldüğü gibi, Bostanzâde Yahyâ Efendi, Osmanlı Devleti'nde hep üst düzey mevkilerde bulunmuş bir ulemâ hânedânı olan "Bostanzâdeler" ailesinin bir ferdidir.

Bostanzâde Yahyâ Efendi

Ailenin diğer fertleri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgilere yer verilmesine karşın Yahyâ Efendi'nin doğum tarihi, gençlik ve öğrenim yılları hakkında bilgi bulunmamakta, sadece babasından öğrenim gördüğü ve ilmiye sınıfındaki ilk yıllarını onun yanında geçirdiği bilinmektedir (Çağrıncı 1992: VI-311). Mehmed Efendi'nin üçüncü oğlu olan Yahyâ, tahsilini tamamlayınca babasına mülâzim (stajyer) olur (Uşşâkîzâde 18b – Şeyhî 1989: I-45; Müstakimzâde 2000: 142; Tuman 2011: II-1216; Süreyyâ 1996: V-1672; Tâhir 1333: I-257). İlk görevi Kırk Akça Medrese'dir. Eylül 1594'te Ferhad Paşa Hocası Abdülkerim Efendi'nin yerine Üsküdar Mihrimâh Sultân Medresesi'nde görevlendirilir. 1596 Martında Ayâşî Ahmed Efendi yerine Sahn-ı Semâniye Medreselerinden birine atanır. 1598'in Mart ayında Abdulcebbarzâde Mehmed Efendi'den boşalan Üsküdar Vâlide Medresesi, 1600 Mayısında Hâcezâde Abdulaziz Efendi'den boşalan Süleymâniye Medreselerinden birinde görevlendirilir (Uşşâkîzâde 19a; Şeyhî 1989: I-45). Medrese hiyerarşisinin en tepesinde bulunan Süleymâniye'deki görevinden sonra büyük kadılar hiyerarşisinin en alt basamağı olan mahreç kadılıklarından Halep kadılığına (Zilfi 2008:4) Kasım 1601'de Kara Çelebizâde Mehmed Efendi yerine atanır; ancak 1603 yılının şubat ayında azledilerek yerine Bâlizâde Mustafa Efendi getirilir. Eylül 1604'te yine mahreç kadılıklarından olan Muzaffer Efendi'den boşalan Galata kadılığına atanır; ama 1605 yılı Mayıs ayında bu görevinden azledilir ve yerine Hasan Kethüdâzâde Mehmed Efendi getirilir. İki yıl aradan sonra 1607 Mayısında Şerif Mehmed Efendi'den alınan Galata kadılığına tekrar atanır; ancak aynı yılın aralık ayında tekrar görevden alınarak yerine Kara Abdurrahman Efendi getirilir. 1608 Kasımında Zeynelâbidin Efendi yerine bir kademe üstteki erbaa kadılıklarından Bursa kadılığına atanır; bir yıl sonra da Muzaffer Efendi'den alınan Edirne kadılığı kendisine verilir, yerine de Edhemzâde Şeyhî Efendi görevlendirilir. 1611 yılının haziran ayında yine görevden alınarak yerine Azmizâde Mustafa Efendi getirilir. Ancak mesleğindeki bu gel-gitler daima dikey bir hareketlilik gösterir ve bu kez de Haremeyn kadılıklarını da atlayarak Ekim 1613'te Seyfîzâde Ahmed Efendi'nin yerine İstanbul kadısı olur. Bir yıl sonra 1614 Eylülünde bu görevden alınarak yerine Azmizâde Efendi getirilir. Aynı senenin kasım ayında ise Ahizâde Hüseyin Efendi'den alınan Rodoscu, arpalık olarak Yahyâ Efendi'ye verilir; ama Haziran 1621'de geri alınarak Nev'îzâde Atâullah Efendi'ye verilir. 1623'ün Ocak ayında ağabeyi Mehmed Efendi'den boşalan Anadolu kazaskerliğine yükseltilir; ama aynı yılın ekim ayında görevden alınıp yerine Azmizâde Efendi kazasker yapılır ve onun tasarrufundaki Uzuncaova arpalığı Yahyâ Efendi'ye verilir. Ekim 1629'da Biber Birâderi Hasan Efendi'nin azledildiği Rumeli kazaskerliğini atanarak ulaşabileceği son makama da erişmiş olur. Aynı yılın temmuzunda görevden alınır ve yerine Anadolu Kazaskeri Ebû Saîd Mehmed

Turkish Studies

Efendi getirilir, onun yerine de Ebussuudzâde Efendi atanır. Bostanzâde Yahyâ Efendi 27 Temmuz 1639'da vefat eder ve babasının Şehzâde Câmîi haziresindeki mezarının yanına defnedilir (Kâtip Çelebi 1287: II - 222; Uşşâkîzâde 19a; Şeyhî 1989: I - 46; Çağrıncı 1992: VI -312).

Kişiliği

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin kişiliğine ilişkin kaynaklarda geniş ve detaylı değerlendirmeler yoktur. Genel ifadelerle onun ulemâ hanedanından gelen âlim ve fâzıl bir kişi olduğu söylenir:

“Mevlânâ-yı mezbûr mekârim-i celîle ile meşhûr hânedân-ı kadîm-i ‘ ilm ü ‘ irfânî mahdûm-ı kerîmi ve halef-i vâcibü't-tâ zîmi hâ'iz-i fezâ'il-hasebi vü nesebi câmî -i hasâ'il-i irsî vü müktesebî idi.” (Uşşâkîzâde 19a).

“Mevlânâ-yı merkûm-ı bûstân-ı reyâhîn-i ‘ ulûm kabâ-yı î tibârı elvân-ı ma' ârif ile mâ lûm ve sabâ-yı iştiârî ezhâr-ı letâ'if ile müşğîn-dem idi.” (Şeyhî 1989: I-46).

Yahyâ Efendi'nin eserlerinden hareketle onun kişiliğine ilişkin şunlar söylenebilir: Yahyâ Efendi'nin, ahlâka; devlet yöneticilerinin ahlaklı olmasına ve toplumsal ahlâka büyük önem verdiği *Mir'atü'l-Ahlâk* adlı eserinin içeriğinden anlaşılmaktadır.

Yahyâ Efendi devlet yönetiminde gördüğü aksaklıkları da dile getirebilen bir aydındır. Sultan III. Mehmed'in devlet yönetimindeki zaafını ve sonuçlarını şöyle dile getiriyor: “Tabiatındaki soyluluk ve temizlik, kendisini aşırı derecede doğruluğa yöneltmişti. Bu yüzdendir ki, yakınında bulunanların telkinlerine kanıp suçsuz ve günahsız oğlu Sultan Mahmud Han'ı öldürttü. Yumuşak huyluluğu sebebiyle asker toplumu yüz buldu, sarayına kadar hücumla kalkıştılar. Onu “dışarı taht”a çıkarttılar. Kötü isteklerini kabul ettirdikten sonra, yönetim işleri askerin eline düştü. Kaymakam Mahmud Paşa aracılığıyla her istediklerini yaptırıldılar. Tam o günlerde Veziriâzâm Yemişçi Hasan Paşa, savaştan İstanbul'a döndü. Divan basan askerlerin hakkından geldiyse de asker ayaklanmalarını yönetenler Paşa'ya dış bilemeye başladılar. Sonunda bir kolayımı bulup onun öldürülmesi için Padişah'tan ferman aldılar.” (Sakaoğlu 1978: 112).

Bu ifadelerden ve *Fî Beyâni Vak'a-i Sultan Osman* adlı eserindeki değerlendirmelerinden anlaşılıyor ki Bostanzâde Yahyâ Efendi yaşadığı toplumdan soyutlanmayan, olayları soğukkanlılıkla izleyip sağduyuyla değerlendirebilen, algı ve çözümleme gücü yüksek bir Osmanlı aydınıdır.

Gül-i Sad-Berg adlı eserinde gösterdiği başarılı anlatımdan da onun edebî yönünün ne kadar güçlü olduğunu anlayabiliriz. İlmiye sınıfından olması hasebiyle mesleği gereği Arap ve Fars dillerine son derece hâkim olan Yahyâ Efendi bu dilleri manzûmeler söyleyebilecek kadar iyi bilmektedir. Bedîî üslupla yazdığı bu eserden hareketle onun, nesir ve inşâ yolunda meşhur çağdaşı Nergisî'den geri kalmadığı söylenebilir.

Eserleri

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin hayat hikâyesini veren kaynakların çoğunda iki eserinden şöyle söz edilir: “Âsâr-ı ilmiyyelerinden Gül-i Sad-Berg ve Mir'atü'l-Ahlâk ismiyle mevsûm te'lîf-i latîfleri vardır.” (Şeyhî 1989:I-46); “Âsârından Gül-i Sad-Berg 'i ve Mir'at-i Ahlâk'ı vardır matbû' eserdür.” (Uşşâkîzâde19b); “Gül-i Sad-Berg 'i ve Mir'at-i Ahlâk nâm te'lifi matbû' eserdür.” (Kâtip Çelebi 1287: II-222); “İlmi-i ahlâkdan Sultan Ahmed Hân-ı evvel nâmına yigirmi bâb üzere müretteb Türkiyyü'l-ibâre ‘Mir'atü'l-Ahlâk’ nâmında bir kitâbıyla mucizât-ı nebeviyyeden yüz mucizeyi mübeyyin “Gül-i Sad-Berg ” isminde Türkçe mensur bir eser-i kıymetdârı vardır.” (Tâhir 1333: I-257); “Gül-i Sad-Berg ve Mir'atü'l-Ahlâk'ı yazmıştı.” (Süreyyâ 1996: V-1672). Ancak modern kaynaklarda dört eserinden söz edilir: “Eserleri: *Gül-i Sad-Berg*,

Turkish Studies

Mir'atü'l-Ahlâk, Tuhfetü'l-Ahbâb-Târih-i Sâf, Fî Beyâni Vak'a-i Sultan Osman." (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1998: VIII -542; Çağrıcı 1992: VI -312).

1. *Mir'atü'l-Ahlâk:*

Türkçe didaktik bir ahlak kitabıdır. Eser bir giriş ve dönemin padişahı I.Ahmed'e bir methiyeden sonra tamamı ahlakî faziletlere dair yirmi dört bâbdan oluşur. Başlıca konuları ibâdet, sabır ve şükür, şecâat, dikkat ve zekâ, ciddiyet, cehd, iyilikler ve erdemler, kazâyâ rızâ, vefâ, sır saklama, cömertlik, af, iffet, tevâzû ve hayâ, emânet ve sadâkat, rıfk ve şefkat, âlicenâplık, müşâvere, hilm, gayret, ferâset, fırsatları değerlendirme, temkin, iyilerle dostluk kurma, hakları gözetip kollama gibî faziletler ve hükümdarlık, emirlik, vezirlik ve vâililik gibi resmî görevlerin gerektirdiği yükümlülüklerdir. Eser "Nasihât" başlığını taşıyan uzun bir hatime ile son bulur. Konular işlenirken "husûsan mülûk ve selâtîne müstahsendir" gibi ifâdelerle söz, başta padişah olmak üzere çeşitli kademelerdeki yöneticilere getirilerek bunların, söz konusu faziletleri kazanmalarının gerekliliği üzerinde durulur. Bu arada müellif yer yer daha önceki padişahların ahlakî ve siyasî üstünlüklerine ilişkin bilgiler vererek kendi dönemindeki idarecileri dolaylı olarak yerer. Hatta bazen açık tenkitlerde bulunduğu da görülür. Ahlak alanında felsefî ve teorik tahliller yerine pratiğe ağırlık veren eserde ahlakî faziletler âyet ve hadislerle örneklendirilmiştir. Ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere ahlak ve hikemiyâta ilgili manzûmeler, peygamber kıssaları ve İslam tarihinden alınmış örnek ahlakî motiflerle eserin muhtevâsı zenginleştirilmiştir. Bu arada Eflâtun, İbn Sînâ ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî gibi ahlak filozofu ve bilginlerinden yapılan nakiller hem müellifin geniş bilgi ve kültürünü göstermekte, hem de etki açısından esere büyük bir güç kazandırmaktadır. *Mir'atü'l-Ahlâk* XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunun ahlakî yapısını ve o dönem münevverlerinin ideal ahlak görüşlerini yansıtmaya bakımından da büyük değer taşır. Eserin tesbit edilebilen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY, nr.3537'ye kayıtlı olup vr 242b'de nüshanın müellif hattı olduğu ve 24 Ekim 1613 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir (Çağrıcı 1992: VI -312).

2. *Tuhfetü'l-Ahbâb (Târih-i Sâf):*

Klasik kaynaklarda sözü edilmeyen *Tuhfetü'l-Ahbâb* ya da *Târih-i Sâf*, ikinci adından da anlaşılacağı üzere bir tarih eseridir. Yahyâ Efendi'nin böyle bir eserin olduğu ilk defa Hüseyin Gazi Yurdaydın tarafından ortaya çıkarılmıştır. Yurdaydın, o zamana değin "Ferdî" mahlaslı birine atfedilen *Süleymannâme* adlı eserin aslında Yahyâ Efendi'nin dedesinin babası olan Bostan Mustafa Efendi'ye ait olduğunu ispatladığı geniş ve detaylı makalesinde Bostan Mustafa Efendi'nin bir şair olduğunu *Târih-i Sâf*tan bir alıntı yaparak şöyle izâh eder: "Biyografisi yazılırken belirtileceği üzere Süleymannâme'mizin müellifi kabul ettiğimiz Kânûnî devri kazaskerlerinden olan Bostan'ın bir şâir olduğu husûsu, mezkûr Bostan'ın torunu olan *Târih-i Sâf* adı ile meşhur *Tuhfetü'l-Ahbâb* müellifinin şu fıkrası ile de sâbittir: Kânûnî'nin 1548 yılı İran (Elkas) seferinde kazaskeri olan Bostan Efendi şu ebyâtı söylemiştir:

Sürme şâhim asker-i Rahmân'ı Şeytân üstüne

Şâh'ı mat et şehsüvârım sür atın Van üstüne

Yık anı rahm etme vîrân eyle vîrân üstüne

Göreyim milk-i Acem yıkılsun âbâd olmasın

Sefer sona erdikten sonra '...biter iş değil idi. Mahzâ Bostan Efendi'nin kerâmetidir...' şeklinde, Kânûnî'nin Bostan Efendi hakkındaki kanâatini açığa vurduğu nakledilmektedir." (Yurdaydın 1955:187). Yurdaydın, yaptığı açıklamada *Tuhfetü'l-Ahbâb*'ın Bostan Efendi'nin torununa ait olduğunu söylemekle birlikte Yahyâ Efendi'nin ismini zikretmemektedir. Bu eserin Bostanzâde Yahyâ'ya ait olduğunu, eseri sadeleştirerek 1978'de yayımlayan Necdet Sakaoğlu

Turkish Studies

söyler. Sakaoğlu çalışmasının önsözünde “Tuhfetü'l-Ahbâb'ın Yazarı Kimdir?” başlığının altında bu konuyu şöyle açıklar: “XVII. yüzyılın ilk yarısında iyi bir din adamı ve tanınmış bir kalem sahibi olarak ün kazanmış bulunan Kazasker Taşköprülüzâde Kemâlüddin Mehmed Efendi, eserin yazarı sanılagelmişse de bu zâtın *Tuhfetü'l-Ahbâb*'la ilgisi yoktur. Yüz yıl önce İstanbul Terakkî Matbaası'nda basılan eserde yazarın ismi geçmemektedir. Basım, bütün kütüphane kayıtlarına, yayınlara, kataloglara Taşköprülüzâde'nin adıyla kaydedildiği gibi; son yıllarda yayımlanan birçok eserde de (Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*, s.6; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III., s.700; Samiha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih*, s.151 vd.; T.Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C.XI., s.216.) yine bu adla girmiştir. Yazar, büyükbabasının Kazasker Bostan Mustafa olduğunu eserdeki “Büyükbabam Bostan Efendi” ve “Vâlid-i mâcid-i cedd-i kesîrî'l-mehâmid merhûm Bostan Efendi” sözleriyle; babasının ise Sultan III. Murad zamanında şeyhülislamlıkta bulunduğunu “Şeyhülislamı olan babamız...” sözleriyle açıklar. İşte, kitaptaki bu bilgilere dayanılarak *Tuhfetü'l-Ahbâb* yazarının bir “Bostanzâde” olduğu kesinlikle söylenebilir. Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin üç oğlundan büyüğü Mustafa Efendi her ne kadar ilmiye sınıfindansa da daha 1601 yılında öldüğünden, bu tarihten epeyce sonra kaleme alınan eserin yazarı olamaz. Ortancası Mehmet Efendi de medresede yetişmiş; 1622'de Sultan Ahmed Câmîi hatip ve vâizliğine getirilmiştir. Ancak bu da *Tuhfetü'l-Ahbâb* yazarı için zayıf kalmaktadır. Şu halde en kuvvetli ve kuşkusuz aday Bostanzâdelerin küçüğü Yahyâ Efendi'dir. Nitekim Yahyâ Efendi, hem I. Ahmed zamanında kazaskerlik yapmış olması hem de bilim ve kalem sahibi olarak tanınması nedeniyle görüşümüzü doğrulamaktadır.” (Sakaoğlu 1978: 10-13). Böylece uzun süredir yanlış bilinen bir bilgi düzeltilmiş ve Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin bir eseri daha olduğu ortaya çıkmıştır.

Tuhfetü'l-Ahbâb'ın 1287 (1870) tarihli matbu bir nüshası olup bu baskıya esas teşkil eden yazma nüsha henüz elde edilememiştir. Necdet Sakaoğlu eserdeki “Padişahımız ki... bir câmi binâsına ibtidâ buyurmuşlardır.” ifâdesinden hareketle Bostanzâde'nin eseri Sultan Ahmed Camii'nin 1610 ila 1617 yılları arasındaki yedi yıllık yapım süreci içinde yazdığını ima ettiğini söyleyerek eserin 1025 (1616) yılına doğru yazdığını (Sakaoğlu 1978: 5) ifade ediyor; ancak eserin bu yedi yıllık sürecin hangi yılında yazıldığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla eserin 1616 veya 1617 yılında kaleme alındığını söylemek daha doğrudur.

Kitabın ismi matbu nüshanın ser-levhasında *Tarih-i Sâf* olarak kaydedilmesine rağmen metin içindeki “Bu kitâb-ı anber-nikâbı *Tuhfetü'l-Ahbâb* nâmıyla tesmiye idüp...” ibâresinden eserin gerçek adının *Tuhfetü'l-Ahbâb* olduğu anlaşılmaktadır (Sakaoğlu 1978: 6).

Tuhfetü'l-Ahbâb'da hânedânların ve hükümdârların tanıtılmasında kronolojik sıra gözetilmemiştir. Üç bölümden (bâb) oluşan eserin “Der Şemâil-i Âl-i Osmân” başlığını taşıyan birinci bölümünde o güne kadarki on dört Osmanlı hükümdârı; “Ahvâl-i Hulefâ-yı Abbâsiyye” başlıklı ikinci bölümde Abbâsî halifeleri tanıtılmıştır. Üç fasıldan oluşan üçüncü bölümün ilk faslı “Benî Ümeyye'den Pâdişâh Olanlar Beyânındadır” adını taşımaktadır. İkinci fasılda Saffâriyye, Sâmanoğulları, Fâtımîler, Büveyhîler, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Harizm Devleti, Cengiz hânedânı, Atabegler, Eyyübîler ve Memlukler tanıtılır. “Netice-i Kitâb-ı Tuhfetü'l-Ahbâb” başlıklı üçüncü fasıl ise bir son sözle meşhur devlet adamlarına dair sekiz tarihî hikâyeyi kapsar (Çağrıcı 1992: VI - 313). Eserin oldukça geniş ve titiz bir çalışmanın ürünü olduğu Arapça ve Farsça *Fevâiyih-i Miskiyye*, *Kitâb-ı Ahlâk*, *Nizâmü't-Tevârih*, *Târih-i Mîrhûn* gibi kaynakların isminin geçmesinden anlaşılmaktadır (Sakaoğlu 1978: 7).

Eser, kuru ve siyâsî bir târih değildir. Bahis konusu edilen hükümdârların kişisel, dinsel, siyasal vb. yönlerini yansıtan anekdotlara birinci derecede önem verilmiş; bunun yanı sıra, özlü tarih bilgileri ile halifelerin ve pâdişâhların fiziksel özellikleri de ihmal edilmemiştir. Bahisler incelendiğinde, devletlere ve hükümdârlara ayrılan hacimlerin titizlikle dikkate alındığı anlaşılır. Bazı devletler ve sultanlar birkaç satırla tanıtılırken meselâ Fâtih Sultân Mehmed'e 14 sayfa

Turkish Studies

ayrılmıştır. Ama gerek Osmanlı pâdişâhları gerekse diğerleri için ayrıcalık gösterilmemiştir; kötü yöneticiler cesâretle tenkit edilmiştir. Bu bakımdan *Tuhfetü'l-Ahbâb*, gerçekçilik yanı kuvvetli, ciddî bir eser niteliği taşımakta ve pek bilinmeyen yeni bilgiler yansıtmaktadır. Yazar önsözünde eserini iki amaçla hazırladığını açıklar:

1. Dönemine kadar gelip geçen 14 Osmanlı pâdişâhının her bakımdan diğer sultanlardan üstünlüklerini ispatlamak,

2. Dünya sultanlığının geçici oluşuna değinerek iktidar sahiplerinin, adâlete ve doğruluğa dayanan bir yönetimden şaşmamalarını öğretmek.

Bu iki amaç son sözde de işlenmiş; yönetime ilişkin âyet ve hadislerle hikâyelere yer verilmiştir.

“Tîğ-i tîz ile darb itdikleri âyineler şems-i münîr gibi hüveydâ ve âyine-i İskenderî gibi cihân-nümâ olmuştur.” ya da “Edirne tahtgâhında inâyet-i Bârî yâr-ı hazret-i şehriyârî olup bir debûs-ı sâ âdet-me'nûs atup bir iki fersah yire şiddet-i kuvvetlerinden yetiştirmişlerdür ki, tefekküründen ukûl hayrân ve Kahramân u Nerîmânlar ser-gerdândur.” cümlelerinden anlaşılacağı üzere eser, müseccâ⁷ bir dille kaleme alınmış, aşırı övgülere ve mübâlağalara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra müellif “konuk, dek, tañrı, oñmak, beden, oturak, dökünmek, ulak, oğlancık” gibi Türkçe kelimeleri kullanmaktan da geri durmamıştır (Sakaoğlu 1978: 7–9).

3. *Fî Beyâni Vak'a-i Sultan Osman:*

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin bu eseri de *Tuhfetü'l-Ahbâb* gibi klasik kaynaklarda yer almamaktadır. Hatta bu eser, isim benzerliğinden dolayı Şeyhülislam Zekeriyâzâde Yahyâ'ya mâl edilmiştir (Kavruk 2001: XXXII). Bu karışıklığın nedeni Orhan Şaik Gökyay'ın metni sadeleştirerek yayımladığı makalesindeki açıklamalarla ortaya çıkmaktadır. Eserin iki nüshası vardır. Bunlardan biri Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda Revan Kitapları Nr. 1305'te; öteki ise Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü Nr.611'de kayıtlıdır. Topkapı nüshasının sonunda 1033 (1624) yılında Sultan Mustafa'nın tahttan indirilerek Sultan IV. Murad'ın tahta çıkışı anlatılacağı söylenmekte ve bunun “fi't-târihi'l-mezbûr” diye aynı tarihte yazılacağı bildirilmektedir. Nüshanın sonunda ayrıca bir “ketebe” kaydı yoktur (Gökyay 1976: 190). Dolayısıyla bu nüshadan hareket eden Fehmi Edhem Karatay, eserde geçen:

Bir iki bed-güher har-ı ebter
Saltanat ırzın itdi zîr ü zeber

Eyle tafsîl cümleyi Yahyâ
Kalmaya tâ hafâda bu mâ nâ

beyitlerindeki ismin Şeyhülislam Zekeriyâzâde Yahyâ'ya ait olduğunu düşünerek kataloğuna bu onun adına kaydetmiştir (Karatay 1961: I–245). Ancak eserin Süleymaniye nüshasının zahriyyesinde yer alan “Bu makâle-i garîbe-i Osman Hâniyyeyi ol asırda kazasker-i Anadolu olan Bostanzâde Yahyâ Efendi merhûm bi'l-muf ayene müşâhede eyleyüp cemî ü tastîr itmişdür, hakkâ ki kıssa-i dil-güdâz u sûz-efzâdur, sene 1033” kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt hem eserin Bostanzâde Yahyâ'ya ait olduğunu hem de müellifin olayları bizzat gözlemleyerek eseri kaleme aldığını göstermektedir (Gökyay 1976: 191).

Fî Beyâni Vak'a-i Sultan Osman, II. Osman'ın (Genç Osman) yeniçeriler tarafından öldürülmesini, olayın askerî ve siyâsî sebeplerini, gelişmesini ve sonuçlarını anlatan Türkçe bir eserdir. Eserde genç ve temiz kalpli padişahın yanlış tasarrufları; bu tasarruflarda rolü olan,

Turkish Studies

özellikle padişahı askerî ve siyâsî şartların elverişli olmadığı bir dönemde sözde hac yolculuğuna, gerçekte Suriye ve Mısır yönünde sefere iknâ eden padişahın hocası Hasan Efendi, Kızlarağası Süleyman Ağa gibi ehliyetsiz ve kötü niyetli kişilerin entrikaları; başta Şeyhülislam Es'ad Efendi ve Aziz Mahmud Hüdâî olmak üzere “ulemâ ve meşâyih ve sulehâ”nın padişahı seferden vazgeçirme yönündeki sonuçsuz gayretleri hakkında bilgi verilir. Ayrıca olayların anlatıldığı ve kişilerin tanıtıldığı ifadeler arasına serpiştirilen âyetler, hadisler, manzûmeler vb. ibretli sözlerle eser, fikrî ve edebî bakımdan da zenginleştirilmiştir (Çağrıçı 1992: VI-313).

4. Gül-i Sad-Berg:

Dinî konular, eski Türk edebiyatında en çok işlenen konulardır. Tevhid, münâcât gibi Allah'ın varlığını, birliğini konu alan ve O'na yakarış ifade eden eserlerin yanı sıra Hz. Muhammed ve yakınlarıyla ilgili na't, siyer, mevlid, Muhammediye, kırk hadis, yüz hadis, mirâciyye, hilye, maktel-i Hüseyin gibi eserler ve kıssa-i Yûsuf, kıssâs-ı enbiyâ gibi diğer peygamberleri işleyen eserler büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Bunlar içinde Hz. Muhammed'i konu alanların çokluğu da dikkat çekmektedir. Bostanzade Yahyâ Efendi'nin *Gül-i Sad-Berg*'i de Hz. Muhammed'in mucizelerinin konu edildiği bir eserdir.

“Yüz yapraklı gül” anlamına gelen Gül-i Sad-Berg tamlaması, divan edebiyatında yüz beyit, yüz gazel, yüz beyitlik kaside (Nev'î'nin Sultan III. Murad'a yazdığı kaside), yüz hadis (Bursalı İsmail Belig'in yüz hadis tercümesi), yüz mektup (Mesihî'nin münşeâtı) gibi yüz sayısı esas alınarak yazılan eserlere verilen addır. Bunlarda sayı her zaman yüze ulaşmamakla beraber müellifler, sayı bakımından eksik olan bu türdeki çalışmalarına da aynı adı vermişlerdir (Derdiyok 1996: XIV-225). Bu adı taşıyan eserler arasında hiç şüphesiz adıyla en çok uyumlu olanlar yüz hadis ve yüz mucize konularını işleyenlerdir. Çünkü gül, rengi, şekli ve kokusu bakımından Hz. Muhammed'le özdeşleştirilmiştir. Yunus Emre'nin “Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir” mısrasında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Resûl-i Ekrem'in terinden aldığına inanılır. Halk arasında, gül koklamak sevaptır, sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı ve gül suyu ikram edildiğinde salâtü selâm getirilmesi, bu inanışın Müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunu gösterir. Mevlid törenlerinde gül suyu serpmek, bunun için yapılmış sanat eseri niteliği taşıyan gülabdânların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Tasavvufî sembolizmde gül ilâhî güzelliği temsil ettiği gibi Allah'ın mahbûbu Hz. Muhammed'i de temsil eder. Bundan dolayı “verd-i Muhammedî” veya “gül-i Muhammedî” adı verilen gül şeklinde hilye-i şerîfler yapılmıştır (Kurnaz 1996: XIV-220).

Sözlükte “davranış, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğulu olan siyer, Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılmış eserler için terim olarak kullanılmıştır (Fayda 2009: XXXVII-319). Hz. Muhammed'in çocukluğundan itibaren hayatının anlatıldığı siyerlerde onun örnek ahlâkı, çevresiyle olan ilişkileri, aile hayatı, mücadelesi, savaşları gibi birçok yönünün yanı sıra mucizelerinden de söz edilir. Arap kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan siyer, Türk kültür ve edebiyatında da tercüme ve telif birçok esere konu edilmiştir. Türk dilinde, tespit edilebilen on üç tercüme, on yedi tane de telif manzum ya da mensur siyer kitabı vardır. Kadı Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebî*'si ile Lâmiî Çelebi'nin *Şevâhidü'n-Nübüvve*'si tercüme olanların en tanınmışlarıdır. Veysi'nin *Dürretü't-Tâc*'ı da telif siyerler arasında en çok tanınan ve edebî yönü en kuvvetli olanıdır. Bunların dışında Hz. Muhammed'i konu alan ve Türk edebiyatının en çok okunan eserleri arasında ilk sıralarda yer alan Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'si ve Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı da sayılabilir. Şemâil, hilye, delâilü'n-nübüvve, mucizât gibi konular da siyer bahisleri içinde yer almakla beraber bu hususta yazılmış eserler İslâmî Türk edebiyatında müstakil birer tür kabul edilmektedir (Uzun 2009: XXXVII-326).

Turkish Studies

“Bir şeye güç yetirememek” anlamındaki “acız” kelimesinden türeyen mucize kelimesi terim olarak, Allah’ın, peygamberlik iddiasında bulunan peygamberini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı, insanların benzerini getirmekten âciz kaldığı olağanüstü olay, şeklinde tanımlanır (Algül vd.: I-113). Mucizeler, peygamberin gücünü değil, daha çok elçisi olduğu Rabb’in gücünü kanıtlar (Schimmel 2004:240). Peygamberler tarihine bakıldığında Hz. Dâvûd’un demiri mum gibi yumuşatıp zırh yapması, Hz. Süleyman’ın kuşlarla konuşması ve Sebe Melikesi Belkis’ı huzuruna getirmesi, Hz. Mûsâ’nın âsâsının ejderha olması ve Kızıldeniz’i yarararak kavmini oradan geçirmesi, Hz. Sâlih’in kızıl devesi, Hz. İsâ’nın çocukken konuşması, ölüleri diriltmesi ve hastaları iyileştirmesi gibi tabiat kurallarının dışında cereyân eden ve daha çok insanların onlara imân etmeleri için gerçekleşen mucizelere yer verildiği görülebilir.

Peygamberlere verilen mucizeler farklı şekillerde gruplandırılmıştır: Mucizeler mâhiyetleri bakımından aklî (manevî), hissî (maddî) ve haberî mucizeler; muhatapları yönünden helâk, hidâyet ve yardım mucizeleri olarak ele alınmıştır. Hz. Muhammed’e de diğer peygamberlere verildiği gibi bazı mucizeler verilmiştir. Hz. Peygamber, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederken öncelikle aklî ve mantıkî delillere başvurmuş, basiret sahibi, ön yargısız insanlar bu öğretilerinden hareketle onun doğru sözlü olduğunu kabul etmiştir. Bazı kişiler de aklî ve mantıkî delillerle yetinmeyerek mucize talebinde bulunmuş, bu sebeple ona hidâyet mucizeleri verilmiştir. Art niyetli bir üçüncü grup ise ondan hissî mucize istemiş; ancak Kur’ân’da özellikle bu kategoriye giren talepler reddedilmiştir (Çelebi 2005: XXX- 446).

Kelam âlimleri Hz. Muhammed’e Kur’ân gibi aklî bir mucize dışında hissî mucize verilip verilmediği konusunu tartışmış ve bir kısmı Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerin gösterdiği hissî mucizeleri göstermediğini iddia etmişlerdir. Onlara göre, bütün insanlara hitap eden İslâmîyet’in delili her zamanda ve her mekânda geçerli bir nitelik taşımaktadır, bu da Kur’ân-ı Kerim’dir. Öte yandan Hz. Peygamber’in elinden bazı hârikulâde olaylar zuhûr etmişse de bunlarla nübüvvetin ispâtı amaçlanmamıştır. Yemeğin bereketlenmesi ve suyun çoğalması gibi hâdiseler Müslümanların imânını artırmaya ve onları gönül huzûruna kavuşturmaya yönelik ilâhî lutuflardır. Geçmiş peygamberlerin nübüvvet delilleri daha ziyâde duyularla algılanabilen fevkalâdeliklerden meydana gelirken Hz. Muhammed’de bu delil Kur’ân mucizesine dönüşmüştür. Önceki peygamberlerin tebliği kendi toplumlarının şartlarıyla sınırlıydı. Onlar, düşünce bakımından henüz olgunluk dönemine ulaşmamış insanlara hitap ettiklerinden somut olaylara dayanan mucizeler göstermiştir. Kur’ân ise olgunluğa ulaşıp hissî mucizelere ihtiyaç duyulmayan bir çağda vahyedilmiştir. İnsan zihninin kaydettiği tekâmül hârikulâde olaylara iltifât etme ihtiyâcını ortadan kaldırmış, onun yerine evrende hâkim olan mükemmel düzeni görüp incelemeye ve buradan hareketle Allah’a ulaşmaya sevkeden derin muhtevâlî Kur’ân yeterli görülmüştür (Bulut 2005: XXX- 352).

Hz. Muhammed’e mucize verilip verilmediği yukarıda açıklandığı üzere tartışılrsa da halk arasında onun mucizeleri sürekli anlatılagelmiş ve Edirneli Abdullah Ubeydî’nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî’si* gibi münhasıran mucizeleri anlatan eserlerin yanı sıra halka hitap eden Yazıcıoğlu Mehmed’in *Muhammediye’si* ve Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necât’ı* gibi bir bölümünde mucizelerin anlatıldığı eserler kaleme alınmıştır.

Hz. Muhammed’e duyulan saygı ve sevgiyi dile getirmek için kaleme alınan bu tür eserlerde onun en çok bilinen ve tanınan mucizeleri dile getirilir. Mesela Süleyman Çelebi *Vesiletü’n-Necât’ı*nın Mucizât bölümünde, *Gül-i Sad-Berg*’de ayrıntılıca anlatılan bazı mucizeleri şöyle dile getirir:

Mu’cizâtın dinlenüz şevk ile hûş

Tâ ki akl u cân kıla cûş u hurûş

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

...

*Hem mübârek başı üzre her zamân
Bir pâre bulut olurdu sâyebân*

*Her nire varsa bile varurdu ol
Başı üzre dâima tururdu ol*

*Anı kullukçı komışdı ana Hak
Ahmed'i Hak nice saklar yahşı bak*

...

*Uyanuk iken nice işitse ol
Eyle işidürdi uyurken Resûl*

...

*İncü dişleri şu'ândan gice
İğne düşse bulnurdı iy hoca*

...

*Dilinün bu kim kelere sordı ol
Didi ben kimem didi sensin Resûl*

...

*Düşmana saçdı eliyle toprağı
Kûr oldu cümle ol kâfir yağı*

*On iki bin kâfir oldu münhezim
Kimi kûr oldu kimisi mün'adim*

*Çün işâret kıldı ol mahbûb-ı Hak
Barmağı ile ay oldu iki şak*

...

*Barmağından çeşmeler akıtdı hem
İçdi andan cümle-i hayl ü haşem*

*Ağulu bişmiş kuzı ana söyledi
Yime benden yâ Resûlullâh didi*

Turkish Studies

*Ağuluyam bana ağı katdılar
Ol münâfıklar sana mekr itdiler*

*Dikdi hurmâyı hem ol şâh-ı cihân
Dikdügi sâat yimiş virdi hemân*

*Söyledi avcında taşa geldi taş
Taş degülsen ışka gel sen dahi taş*

*Hem ağaçlar kıldılar ana sücûd
Oldılar haklığına cümle şuhûd*

*Çün şikâyet kıldı ıssından deve
Mustafâ'dan oldu derdine devâ*

...
*Mu'cizâtından didük birkaç kelâm
Mi'râcından dahi dinle iy hümâm (Süleyman Çelebi 1990: 37- 42)*

Yazıcıoğlu Mehmed'in Arapça eseri *Meğâribü'z-Zamân*'ın kendisi tarafından yapılan Türkçe tercümesi *Muhammediye*'de de yine *Gül-i Sad-Berg* 'de geçen şu mucizeler manzum olarak anlatılır:

*Onu çok mu'cizât ile mükerrem eyledi illâ
Cemî'i mu'cizâtındanmuazzam kıldı Furkân'ı*

...
*Mu'cizâtından birisi bu kim ay
İki pâre oldu sankim iki yay*

*Nakl eder Kâdi İyâz ender-Şifâ
Ümmü Seleme evinde Mustafâ*

*Kim Ali'nin dizine yatmış idi
Gün dahi varmış inip batmış idi*

*Çün güneş dolandı açtı gözünü
Pes Ali'den yana tuttu yüzünü*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012*

*Dedi kıldın mı namâzı yâ Alî
Dedi kılmadım edeb kıldım velî*

*Gördü gün batmış cihân olmuş habeş
Doğ dedi doğdu gerü derhal güneş*

*Tâ Alî kıldı namâzını tamâm
Vardı dolandı geri gün ey hümmâm*

*Hem geri Kâdı İyâz nakl eyledi
Kim Şifâ'sında bu sözü söyledi*

*Geldi bir A'râbî dedi yâ resûl
Var idi bir kızcağzım öldü ol*

*Ger kızım dirgüresin onu bulam
Pes elinde ben dahi mü'min olam*

*Vardı kızın kabrine ashâb ile
Atası ve anası kızın bile*

*Dedi yâ kız diril emru'llâh ile
Tâ seni atan göre mü'min ola*

*Geldi âvâz pes kabirden söyledi
Kim ulaştı cânım Allâh'a dedi*

Yâ resûlu'llâh dilerlerse necât

Mü'min olsunlar bulalar tayyibât (Çelebioğlu 1998: II-182-184)

Mirzazâde Mehmed Sâlim de, *Gül-i Sad-Berg* 'in kendi istinsah ettiği Ali Emîrî nüshasına takriz yazar ve kendi *Tezkiretü's-Şu'arâ'* sının başındaki salvele makamında *Gül-i Sad-Berg* 'de anlatılan mucizelerin önemli bir kısmını manzum olarak anlatır ve Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin adını zikreder (İnce 2005: 95 – 110).

Gül-i Sad-Berg 'in başlangıcında klasik eser tertibinde olduğu gibi “besmele, münacât, nâ t, medh-i çehar-yâr, padişâha övgü ve sebab-i telif” bölümleri vardır; ancak bu bölümler biraz farklı sıralanmıştır.

Besmele'den sonra bir rubai ile münacât başlar. Münacât manzum-mensur olup içeriği Allah'ın peygamberlere mucizeler vermesidir: Kalem ne kadar uğraşsa da Allah'ı hakıyla övmekte âcizdir. İnkârcılar yollarını sapıtıkça nebiler, âlemin merkezinde mucizeleriyle Allah'ın kudretini onların yüzlerinde isbat edip kalplerinde büyüklüğünü hissettirirler.

Devamında Hz. Muhammed'e salâvat gelir: O, Mekke ve Medine'nin şahıdır, Araplar ve Acemler onun yolundan giderler. O, naz sahrasının en taze sümbülü, sır deryasının en has incisi olup akıl onun toprağıdır; her iki cihan onun atının terkesine bağlıdır. Hak yolunun kılavuzu olan peygamber güneş gibi doğunca küfür gecesinin karanlığı kaybolur. Göz tatlı bir uykuya dalıncaya kadar her an onun rûhuna selâm olsun. Karanlıkların karanlığında güneşin doğduğu ve yıldızın parladığı arşın İlâh'ı da ona salât etmiştir. Onun ailesine ve ashabına da selam olsun ki onlar, peygamberle sohbet ederek iki cihan saadetine mazhar ve hidâyet yolunda rehber olmuşlardır.

Salveleden sonra sebab-i telif yer alır. Mesnevilerin sebab-i teliflerinde hâtif gaybdan seslenerek şaire eseri yazması için çağrıda bulunur (Mengi 2010: 18). Bostanzâde de bu geleneğe uyarak eseri yazmasının sebebini gaybdan gelen ilhâma bağlar: Müellif bir gece kitaplarla uğraşırken ansızın gaybdan şöyle bir ilham gelir:

“Ey şiddetli ayrılık gecesinden daha gölgeli gecede uyuyup kalan ve ömrünün her nefesini boş geçiren kişi! Gölge gibi daha ne kadar yatacaksın? Uyan ki güneş yükseldi. Dünya geçici ve vefasızdır, senin ömür mumun da sönmeye yüz tuttu. Bu yüzden öyle bir eser meydana getir ki peygamberin mucizelerini anlatsın.”

Bu hitab üzerine düşünceye dalan müellif gerçekten de son zamanlarda peygamberin mucizelerini gönlünden geçirdiğini, ancak bütün mucizeleri anlatmaya gücünün yetmeyeceğini, bu yüzden de yüz mucizeyi seçerek kitaba “Gül-i Sad-Berg -i Yahyâ ibni Bûstân” ismini verdiğini söyler. Bundan sonra da “Münacât Be-Cenâb-ı Kâdi'l-Hâcât “ başlığıyla 62 beyitlik mesnevi tarzında bir münacât “Nâ t-ı Hazret-i Seyyidü'l-Beşer...” başlığıyla 58 beyitlik nâ t ve devamında 13 beyitlik medh-i çehar-yâr “Der-Mehâmid-i Halîfe-i Eyyâm ve Pâdişâh-ı İslâm” başlığıyla devrin padişahı IV. Murad medhiyesi gelir. Bu giriş bölümünün ardından eserin asıl bölümü olan aşağıdaki yüz mucizenin anlatımı yer alır:

Miraç, Kur'ân-ı Kerîm, mekruhlar topluluğunun def edilmesi, Ebû Bekir ile mağaradayken kâfirlerin hücumundan kurtuluşu, Hz. Muhammed'den ayrı kalan Hannâne adlı minberin inlemesi, Hz. Muhammed'in işaretiyle ayın ikiye bölünmesi, bir bulutun Hz. Muhammed'in başının üstünde durması, Hz. Muhammed'in savaşta sahabelerin sırayla şehit olup sancağı birbirlerine teslim edeceğini bildirmesi, Hz. Muhammed'in Ebû Cehil'den deve tâcirinin parasını tahsil etmesi, Hz. Muhammed'in Ebû Hureyre ve ashâb-ı suffayı doyurması, Hz. Muhammed'in duasıyla yağmur yağması, taşlar ve ağaçların Hz. Ali'nin getirdiği Hz. Muhammed'in selamını almaları, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin göz hastalığını iyileştirmesi, Hz. Muhammed'in ahraz bir çocuğu konuşturması, Hz. Muhammed'in borçlunun hurmasını artırması, Hz. Muhammed'in kurt ile konuşması, Hz. Muhammed'in duasıyla güneşin battıktan sonra yeniden doğması, Hz. Muhammed'in İbni Hâris Zübâb'a İslâm'ı kabul ettirmesi, Hz. Muhammed'in, Amr bin Ahtâb'ın sakalının kılıyla ilgili mucizesi, İran hükümdarı Perviz'in Hz. Muhammed'in duasıyla öldürülmesi, Hz. Muhammed'in duasıyla Perviz'in sarayının sütunlarının yıkılması, Hz. Muhammed'in elini koymasıyla yemeğin artması, taş parçalarının Hz. Muhammed'in elinde tesbih etmeleri, Hz. Âişe'nin kaybettiği iğneyi Hz. Muhammed'in yüzünün parlaklığıyla bulması, Aslan'ın Sefîne'ye yol göstermesi, Hz. Muhammed'in ters esen şiddetli rüzgârla bir münâfiğin helâk olduğunu bildirmesi, karanlık gecede ağacın Hz. Muhammed'e yol vermesi, Hz. Muhammed'in inkârcıların

Turkish Studies

inkârlarına karşı ölümlerden birini diriltmesi, devenin Hz. Muhammed'in meclisine gelerek sahibini şikâyet etmesi, ağacın Hz. Muhammed'in yüzünü görmek için hareket etmesi, annesinin ricasıyla bir çocuğun saradan kurtulması, Hz. Muhammed'in duasıyla kâfirlerin dağılması ve bazı kâfirlerin nerede helak olacaklarının bildirilmesi, Uhud Savaşı'nda meleklerin yardımı, meleklerin kâfirleri katletmesi, Hz. Muhammed'in Seleme Bin Ekva'nın bacağındaki yarayı iyileştirmesi, Hz. Muhammed'in, Ümmü Ma'bed'in kısır koyunundan süt sağması, Hz. Muhammed'in emriyle kertenkelenin konuşması, Hz. Muhammed'in Ebû Zer'in gelecekteki halini bildirmesi, Hz. Muhammed'in duasıyla yağmur yağması, Hz. Muhammed'in duasıyla askerlerin kıt yiyeceğinin çoğalması, Hz. Muhammed'in devesinin bulunması, dağların ve ağaçların Hz. Muhammed'in emriyle konuşup hareket etmeleri, Hz. Muhammed'in, avcının avladığı ceylana yavrularını görmesine izin vermesi için kefil olması, Hz. Muhammed'in duasıyla kuru hurma ağacının meyve vermesi, Hz. Muhammed'in Arabînin abası altında gizlediği şeyi bilmesi, Hz. Muhammed'in Hz. Ali ve Zübeyr bin Avvam'ın savaşmalarıyla ilgili sözlerinin gerçekleşmesi, Hz. Muhammed'in, Hendek Gaza'sında Ammar'ın şehit olacağını haber vermesi, Hz. Muhammed'in duasıyla dalın ağaçtan ayrılması, Cebrail'in haber vermesiyle Hz. Muhammed'in ağacı yanına getirtmesi, Yafûr adlı merkebin Hz. Muhammed'in huzurunda konuşması, Hz. Muhammed'in Arabînin hilesinden haberdar olması, Hz. Muhammed'in duasıyla Abdullah'ın bacağına şifa bulması, Hz. Muhammed'in isteğiyle kuyunun suyunun artması, Hz. Muhammed'in yemeği artırması, Hz. Muhammed'in Selman-ı Fariş'in âzâd olması için hurma dikmesi ve az miktardaki altının azatlık bedeline yetmesi, Hz. Muhammed'in yağı artırması, kurdun sözleriyle çobanın Müslüman oluşu, Ebû Hureyre'nin hadisleri hıfzetmesi, Hz. Muhammed'in, Hz. Hasan ile Muaviye bin Süfyan'ın barışını bildirmesi, Hz. Muhammed'in hendek kazılırken çıkan sert kayayı parçalaması, Hz. Muhammed'in duasıyla hurmanın artması, Hz. Muhammed'in savaş esnasında bir adamın cehennemlik olacağını bildirmesi, Ümmü Süleym'in ekmeğinin bereketlenmesi, duvar ve kapıların Hz. Muhammed'in duasına âmin demesi, yenmiş oğlağın Hz. Muhammed'in duasıyla yeniden canlanması, Hz. Muhammed'in, güreşçinin hilesini önceden bilmesi, Hubel adlı putun Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etmesi, azıcık hurmanın bütün askerlere yetmesi, Hz. Muhammed'in Ebû Cehil'in hilesinden haberdâr olması, Ebû Cehil'in fesadının melekler tarafından önlenmesi, Hz. Muhammed'in zenci kölenin yüzünü beyazlaştırması, Hz. Muhammed'in uykudayken konuşulanları bilmesi, atın Hz. Muhammed'in peygamberliğine şehâdet etmesi, Kureyşlilerin Kâbe damına astıkları ahidnâmenin silinmesi, Hz. Muhammed'in, Ebû Süfyan'ın evinde konuştuklarını bilmesi, devenin Hz. Muhammed'le konuşması, Hz. Muhammed'in duasıyla Eyyub Ensârî'nin yemeğinin artması, Hz. Muhammed'in, düşmanlarının sihrini bilmesi, Hz. Muhammed'in Abdullah bin Selâm'ın sorularını cevaplaması, zehirli pişmiş oğlağın Hz. Muhammed'le konuşması, Hz. Muhammed'in Câbir Ensârî'nin yemeğini arttırması, Hz. Muhammed'in parmaklarından su akıtması, babasının isteği üzerine Hz. Muhammed'in ölen kızı diriltmesi, çocuğun konuşması ve annesinin müslüman olması, Hz. Muhammed'in Hudeybiye'deki kuyunun suyunu çoğaltması, Arabî'nin kesilen elinin tekrar eski halini alması, Hz. Fatma'nın elbisesi, Hz. Muhammed'in Dûmetü'l-Cendel Harbi'nin nasıl kazanılacağını bildirmesi, münâfıkların ölmesi, Hz. Muhammed'in duasıyla Ebû Hureyre'nin annesinin Müslüman olması, Hz. Muhammed'in şiddetli rüzgâr eseceğini bildirmesi ve yaşlı kadının hurmalarının zarar görmemesi, Hz. Muhammed'in duasıyla kâfirlerin bozguna uğraması, Arabî'nin devesinin Hz. Muhammed'in önünde konuşması, Hz. Muhammed'in elinin tesiri, putun Hz. Muhammed'in peygamberliğini haber vermesi, rüzgârın kâfirleri darmadağın etmesi, Hz. Muhammed'in, Katâde bin Numan'ın çıkan gözünü yerine yerleştirmesi

Turkish Studies

Gül-i Sad-Berg'in Anlatım Özellikleri

Edebî Sanatlar

Bedî üslupla kaleme alınmış mensur örnekleri, güzel benzetme ve istiareler ve manzum parçalarla süslü estetik metinler olarak algılamak mümkündür. Bu metinlerde dil göstergeleri ilk anlamdan çok yan anlam üzerine odaklanır. Sözü edilen metinler içinde kelimelerin işlevi, öğretmekten çok sezdirmeye yöneliktir (İsen 2006:II- 84). *Gül-i Sad-Berg*'de metin boyunca metni çekici ve akıcı kılmaya yarayan çeşitli edebî sanatlara başvurulduğu görülür. Bu bağlamda sık sık karşılaşılan edebî sanatlar şunlardır: berâ't-i istihlâl, teşbih, teşbih-i belîğ, teşhis, istiâre, telmih ve sec'.

Berâ't-i İstihlâl

Bir anlatım özelliği olarak, edebî esere konusuna uygun olarak başlangıç yapma anlamına gelen (Mermer vd.: 2005: 17) berâ't-i istihlâl eser boyunca anlatılan birçok mucizenin girişinde okuru konuya hazırlamada önemli bir işlev görür. Aşağıda verdiğimiz birkaç örnek bu durumu açıklamaktadır:

Şîrân-ı bîşe-i rivâyet ü âşnâyân-ı deryâ-yı hikâyet baħr -i taħrîrde bu vechile şînâver ü şayd-ı murğ-i taħrîrde bu güne hünerver olmuşlardır ki..

Hiz. Muhammed'in Yemen'e gönderdiği Mihran adlı "Sefine" lakaplı sahâbenin gemisinin batarak kendisinin karaya çıkması ve karada ağaçlıkların arasından çıkan bir aslanın kendisine yol göstermesi olayının anlatıldığı 25. mucizenin giriş cümlesi olan bu cümledeki "Şîrân-ı bîşe-i rivâyet (rivâyet ormanının aslanı)" "âşnâyân-ı deryâ-yı hikâyet (hikâyet denizinin dalgıçı)" "baħr-i taħrîrde (anlatım denizinde)" "şînâver (dalgıç) kelimeleri biraz sonra anlatılacak olaydaki anahtar kelimeler olarak okuyucuyu anlatılacak olan mucizeye hazırlamaktadır.

Mesela Ebû Cehil'in Hiz. Muhammed'i kazdığı kuyuya düşürme planının anlatıldığı 70. mucizenin girişi şöyledir:

"Habl-i rivâyet ile delv-i mu'cizâtı çâh-ı kümündan bîrûn iden ruvât-ı şikât-ı şadâkat-maħrûn bu mu'cize-i bâhireyi bu vechile şebt-iş ħ â'if-iş ħħ at-merhûn itmîşlerdür ki..."

Bu cümledeki "habl (ip)", "delv (kova)", "çâh (kuyu)" ve "bîrûn it- (çıkarmak)" kelimeleri metnin ilerleyen bölümünde gerçekleşecek, Ebû Cehil'in bir hile tertib ederek Hiz. Muhammed'i, kendi evinin önüne kazdırdığı kuyuya düşürme planının ters teperek o kuyuya kendisinin düşmesini ve uzatılan ipin ona ulaşmaması sonucu onu o kuyudan Hiz. Muhammed'in çıkarması hadisesinin ip uçları olarak değerlendirilebilir.

Teşbih

Gül-i Sad-Berg 'de en çok karşılaşılan söz sanatı teşbihtir. Kişi, mekân ve durum tasvirlerinde sıkça başvurulan teşbihler metni kuru bir anlatımdan uzaklaştırarak renklendirmektedir.

"Güyâ ki **bedr-i münevver** idi ki **melekler** ħ râfında **sitâre** olmuşlar."

"Çünkü ol mâh -ı münîr derûn -ı gârda cây -gîr oldu. Güyâ kamer burca duħûl ya tûlû'dan üfûl ile ser-ħ add-i ħ urûba vûş ü buldı."

Müellifin hayal dünyasında gökyüzü tasavvuru geniş yer tutmaktadır. Eserin sonuna kadar gökyüzü ile ilgili benzetmeler oldukça fazladır. Yukarıdaki ilk cümlede Hiz. Muhammed aya, çevresindeki melekler de yıldızlara teşbih ediliyor. İkinci cümlede de Hiz. Muhammed yine aya benzetilirken mağaraya girişi ayın gözden kayboluşuna benzetiliyor.

Turkish Studies

Müellifin hoşlandığı benzetmeliklerden birkaçı da gonca-gül-gülistan-gülzâr ya da gülbündür. Gülün Hz. Muhammed'in sembolü olarak kabul edilmesi de bu benzetmenin temelini oluşturuyor:

“Ol gülbün-i gülzâr-ı kuds ü nağ l-i berümend-i bâğ -ı üns ğ onçe-i gülistân-ı nübüvvet ü lâ l-i dırağ şân-ı risâlet olan dehân-ı mübârekleri yâri ile cerâh at-i yâri mesh idüp fi'l-h âl şifâ hüveydâ oldu.”

Bir savaş manzarasının anlatıldığı aşağıdaki parçada her bir savaş aleti farklı bir varlığa benzetilerek okuyucunun kendisini savaşın içinde hissetmesini sağlayarak metnin tasvir gücünü artırmaktadır:

“Düşmenân-ı bed-nihâd şevket ü kuvvetlerine i'timâd ile hamleyle âheng hâzret -i Hâlid nîrû-yı bâzû-yı himmet-i resûl ile neberd ü ceng iderdi . Tîr-i bārân-ı kemândan seylâb-ı hûn revân ve şehâb-ı ma'rekeden berķ -i tîğ nümâyân olup mâhî -i hancer miyân -ı âb u hûnda tepîde ve tîr -i bürrân âşyân-ı kemândan remîde olmağla murğ-ı h adeng lâne-i zırhda ķ arâr ve kûpâl gûyâ ma' den-i cevâhir idi ki ķ arât-ı h ündan la'l ü yâkût bedîdâr eylerdi.”

Bu parçada;

1. Okların havadaki hareketi çokluğu yönünden yağmura
2. Kanın çok akması sele
3. Kılıçların kıvılcımları şimşeğe
4. Hançer çarpınan bir balığa
5. Ok, yuvasında bekleyen ürkek bir kuşa
6. Mızrak, bir kuşa
7. Zırh, kuş yuvasına
8. Gürz, cevher madenine
9. Kan damlaları (renginden dolayı) yakut ve la'l taşına

benzetilerek savaş meydanı bir tabiat manzarası olarak canlandırılmıştır.

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin yaptığı benzetmelerin bir kısmı aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere bir varlığın aynı cümlede birkaç değişik varlıkla benzerlik ilişkisi içinde olduğu benzetmelerdir:

“Gûyâ tîr-i zer-endüd şa'sa'a-i hürşîde siper idi Gûyâ çetr-i şâh-ı nübüvvet idi **yâhud** şeb-i mî râcda pây-endâz olmuş bir bisâ -ı ser-efrâz idi **yâhud** da' vet-i nübüvveti bir h ân-ı pür-nî met idi **yâhud** perr-i peyk-i Rabb-i celîl hâzret-i Cebrâ il idi.”

Hz. Muhammed'e gölgelik yapan bir bulut yukarıdaki cümlede;

1. Altın kaplamalı bir oka
2. Peygamberlik çadırına
3. Miraç gecesi verilen döşeğe
4. Nimetlerle dolu bir sofraya
5. Cebrâil'in kanadına benzetilmiştir.

Şu örnekte ise yukarıdaki örnekten farklı olarak, koyu gösterilen bağlaçlar kullanılmadan yapılan bu tür benzetmeler dikkati çekmektedir:

“Rivāyet olunur ki ol h̄in -i icābet-karīnde rūy-ı sipihrede k̄ uf̄ a-i sehāb hüveydā olmayup ebr-i tīre güm -kerde-i rāh iken fezā -yı ‘ālem-i ‘ulūvve keşende -i perde-i siyāh olup bād -ı vezān gūyā rūy -ı deryā -yı aḥzarda niçe emvāc -ı kūh -peyker zāhir ü cilveger eyledi Miyān-ı ebr -i tīreden berķ -i raḥ şān k̄ ārūre-i neffā gibi şuf̄ le-zen-i āteş olup gūyā şenī ler sūzān ve mānend-i zengiyān dehānından āteşler nūmāyān eyledi.

Birūn āmed zi-ebr-i tīre berķī

Besān-ı gevher-i raḥ şān-ı deryā

(Karanlık bulutun içinden çıkan şimşek, denizden çıkan parlak inci gibiydi.)

Hemī gurrīd rā d u būd mest-i ū

Çü pīl-i mest ender şaff-ı hīcā

(Şimşek öyle bir gürlledi ki onu duyanlar savaş saflarının içinde kendinden geçmiş bir fil gibi kendini kaybetti.)

Hz. Muhammed’in dua ederek yağmur yağdırmasının anlatıldığı yukarıdaki parçada bir tabiat olayı bir başka tabiat olayına benzetilerek tabiat unsurları arasında nitelik aktarması yapılmıştır:

1. Rüzgarın yağmur bulutlarını getirmesi, denizde dev dalgalar oluşturmalarına
2. Bulutlar,
 - a. Petrol kuyusuna
 - b. Hokkabaz zencilere
 - c. Muma
3. Şimşek
 - a. Ateşe,
 - b. Parlak inciye
 - c. Çılgın bir savaş filine teşbih edilmiştir

Gül-i Sad-Berg’de yukarıda birkaçını zikrettiğimiz yüzlerce teşbihe bağlı olarak yer yer teşhis ve istiāre sanatlarına da başvurulmuştur:

Ve **dīde-i āsmāna keḥḥāl-i ebr** kuḥl çekmek ile çeşm -i mīgden kaṭerāt -ı eşk gibi bārān revān olup rūy-ı murğzāra lū’lū’-i şehvār nişār eyledi.

Gökyüzünün gözü ve sürmeci bulut sözleriyle teşhise başvurulmuştur.

“Çünkü ol **māh-ı münir** derūn-ı gārda cāy-gīr oldı.”

“Ol **dür-i pāki** bağ rına almış

Birş adef olmuş ol şehir gūyā”

“Fi’l-ḥaḳīka ḥazret şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem merkez -i dā ire-i dā vet olup sipihri dā vetde **ḥurşid** māh-ı māhiyyet olup ḥ aḳ ḥ aḳ a-i nūn ve ol z āt-ı sā ādet-maḳrūn içinde nokṭ a-i nūn gibi olmuş idi.”

Bu örneklerdeki “mâh-ı münîr”, “dür-i pâk” ve “hurşid” sözleriyle Hz. Muhammed’e işaret edilerek benzeyen söylenmediği için açık istiâreye başvurulmuştur.

Telmih

Bir ayete, hadise, meşhur bir söze, geçmişteki bir olay ya da kişiye işaret etme olarak tanımlayabileceğimiz telmih sanatına *Gül-i Sad-Berg*’de değişik vesilelerle başvurulur. En çok telmih edilenler de Hz. Muhammed’den önce gelen peygamberler ve onların bazı kıssa ve mucizeleridir. Yazar özellikle Hz. Muhammed’in önceki peygamberlerden üstünlüğünü ispatlamak için mucizelerini karşılaştırır:

“Eger ħ azret-i ‘İsâ’ aleyhi’s-selâm **dür-sâle-i emvâtı** neş e-iş ahbâ-yı ħ ayâtla ref ü **güyâ itdi** ise suħ ân-ı enbiyâ bir çüb-ı ħ uşki sağ ar-ı iltifâtı ile ol bezm-i ħ âş da pürş adâ itdi. Eger ħ azret-i **Müsâ** rüy-ı ‘ âş adan mu’ cize ibdâ’ itdi ise bu server-i Hüdâ sütün-ı bâlâdan ħanîn peydâ eyledi.”

Peygamberlerin dışında başka tarihî kişilikler ve topluluklar da söz konusu edilmektedir:

“Āğâz-ı i’ câz -ı mesîhâ eylese ħayât -baħ ş-ı emvât-ı cihân olur. İbrâz-ı yed-i beyzâ ile ibdâ -ı kâr-ı Mūsâ itse muħt il-ı sıħ r-i hezâr-ı **Fir’avn u Hâmân** olur.”

(Hz. Muhammed)Güyâ **bâd** idi ki **ķavm-i ‘Ād** üzerine vezân oldu.

Padişahı ya da savaş kahramanını övmek amacıyla Fars esâtirine de telmih yapılır:

“Tâc- berkende-i ser-i á dâ

Tâc-baħ şende-i **Cem ü Dârâ**”

“Nedîde kes çünîn rezm-i müselle

Ne **Behmen** kerde ħn ne **Zâl ü Rüstem**

(Hiçbir göz böyle bir savaş görmedi, ne Behmen ne Zal ne de Rüstem böyle bir savaşa girdi.)”

On iki biñ merd-i kâr ile ki fenn-i gîrüdârda mânend-i **Rüstem ü İsfendiyâr** idiler.

“Zuhûra gelen cesâreti dâstân-ı **Rüstem-i destâna** nisyân virüp maħ v-kerde-i **ķışşa-i Heft-ħân u Mazenderân** olmuştur.”

“Mú cizât-ı bâhire ve kerâmât-ı z âhirelerindendir ki yelân-ı ‘ Arab’dan bir merd-i **Tehemten-ten ü Rüstem-sitem** üş af-şiken var idi ki bázü-yı saħ tı maħ bû -ı **Giv ü Bijen** ve nîrû-yı baħtı maħsüd-ı dilîrân-ı ħ âş m-efken idi.”

Sec’

“Osmanlı inşası, bilinçli olarak estetikleştirilmiş bir üsluptu. Karmakarışıklık açısından konuya ve okuyucusuna göre çeşitlilik gösterse de genelde Osmanlı nesriyle yazılan çoğu yazıdan dikkat çekecek ölçüde daha giriftti. Niteliği “sec” diye bilinen kafiyeli, ritmik sözcük öbeklerinden oluşan uzun cümlelerle belirlenen bu üslup, aliterasyon, eş anlamlı ve eşesli, eş yazımlı sözcüklerden ve başka türde sözcük oyunlarından sıkça yararlanıyordu.” (Woodhead 2006: II-317). *Gül-i Sad-Berg*’de bu yargıyı destekleyecek örneklerle rastlamak mümkündür. Meselâ;

“Ne maķüle keşîfdür ki **şarâ** (شعرا)yı **Şi’râ**(شعر) dan fark itmeyüp ‘arşa -i sipihrede mu’ cize-i şakķ-ı kamere barmaķ ķoya. Ne maķüle saħîfdür ki **Süreyyâ**’ (ثريا)yı **şerâ** (ثرى)dan faş l itmeyüp derecât-ı mú cizâtda burüc-ı ‘ inâda’ urüc idenlere uya.”

Turkish Studies

cümlesinde eş yazımlı (homograf) شعر kelimesi ilk kullanımında it sineği, ikinci kullanımında ise Prosyon ve Sıryus adlı iki yıldızın adı olarak kullanılmıştır. “Serâ” ve “Süreyyâ” kelimeleri de hem yakın homograf olma hem de karşıt anlam taşıma özellikleriyle anlam ve ses yönünden metni zenginleştirmektedir.

“Ğazve-i **Müte**’de(موت) niçe e’imme-i dîn şehâdet ile
mevte (موت) karîn olmuş.”

Bu cümlede ise anlam bakımından hiçbir ilişkisi olmayan “Müte” ve “mevte” kelimeleri eş yazımlıdır.

“Hulefâ-i râşidîn râziya ‘anhüm rabbü’l -‘âlemîn ol seng -rîzeler şeref-i dest -bûsa karîn olmağ la **aya** (أَي) **müşâbih aya** (أَي)larına aldılar”

Bu cümlede de cinas benzeri yazılışı ve okunuşu aynı, anlamları farklı “aya” kelimeleri ile söz oyunu yapılmıştır.

“Bir gün **zabt**(ضبط) u **rabt-ı** (ربط) memâlik **mesâlikine sâlik** olup **retk** (رتق) u **fetk-i** (فتق)) umûr-ı devlet kârına mübâşeret üzere iken...”

Bu cümlede de yakın homograf ve yakın anlamlı “zabt u rabt”(düzene sokmak) ve “retk u fetk”(iyi idare etmek) kelime grupları ikileme gibi kullanılmış; “mesâlik” ve “sâlik” kelimeleri Arapça “slk” kökünden türediği için hem anlam bakımından hem de ses bakımından metne zenginlik katmıştır.

Bedîî üslupla yazılan Türk nesri zamanla gelişmiş, birinci sınıf yazarlar, nesir dilini değiştirmiş ve yerel ifadeler, halk diline yakın kolay anlaşılır bir üslup ve daha anlaşılır bir Türkçe yerine bedîî üsluba yaslanan sec’li anlatımlara, sistematik bir ifade biçimine yer vermeye başlamışlardır (İsen 2006: II-83). Bu tür metinlere de “müsecca’ ” denmiştir. Çalışmamıza konu olan *Gül-i Sad-Berg* de müsecca’ bir metindir. Sözlük anlamı “kumru, güvercin gibi kuşların aynı sesleri tekrarlayarak ötmeleri” olan sec’ bir edebiyat terimi olarak nesir içinde cümle, cümlecik veya tamlamaların sonlarında bulunan kelimeler arasında bir tür iç kafiye oluşturma sanatıdır (Mermer vd. 2005: 90). Müsecca’ bir metin olan *Gül-i Sad-Berg*’de mucize başlıklarının tamamına yakını sec’lidir. Örneğin:

Mû cize-i İnhidâm-ı T âk Be-Dû â-yı Seyyid-i Âfâk

Mû cize-i Hâzret-i Resûl-i Zî’l-Minen Der-î lâh -ı Zen-i Müstehcen

Mû cize-i Redd-i Hâcer ü Şecer Selâm-ı Hâzret-i Peyğ amber Bâ-Haber- Hâzret-i Hâyder

Sec’in varlık nedeni nesre âhenk katmak ve nesri süslemek (Okuyucu vd. 2009: 24) olduğu için fasıla sonlarındaki ses benzerliklerini esas alan yapılarına göre sec’ tasnifine uygun sec’ örnekleri metnin neredeyse tamamını oluşturmakla birlikte biz metinden yaptığımız derlemeleri örnek olarak aşağıda verdik.

a. Mutarraf Sec’

Fasıla sonlarındaki revî harfleri aynı olan sec’lerdir (Yıldız 2002: 28). *Gül-i Sad-Berg*’de en çok karşılaşılan sec’ türüdür.

Şehsüvâr-ı aş a-i vücûd

ve vâşt a-i k ilâde-i cûd

tîr-i duf â-yı icâbet-güster-i peyg amber

müş âdif-i hedef-i k abül-i Hudâ-yı dâdger

Az kaldı ki kabîlemüz perîşân

ve büyüt u kurâ harâb u vîrân

ola

Şikestegân-ı dalâlete tabîb-i' inâyeti çâre-sâz

ve bâliş-i meñ amet ü pister-i mürüvveti bâz dur

b. Mütevâzi Sec'

Fâsıla sonlarındaki harflerin yanı sıra, kelimelerin vezinlerinin de aynı olması şartıyla sağlanan sec'e denir (Yıldız 2002: 28). Mütevâzi sec' de *Gül-i Sad-Berg*'de sık kullanılan bir sec' türüdür.

Ey k â'if-i ser-efrâz bu ğ âra cesed-i insân duğ ül itse

ğ amâmeler **ṭayerân**

ve nesc-i' ankebûtağ alel **ṭareyân**

iderdi.

az k almışdur kiş aş ar-ı cefâ -i cû ile bünye-i vücûdları **inhidâm**

veş ḡ râ-yığ ayâtdan **in'idâm**

bula.

Hıuş uğ amâ **mezmûm**

ğarîş ü ṭami' **meş'ûm** dur.

c. Murassa Sec'

Tarsî' adı da verilen bu sec' çeşidinde, iki fâsıladaki en az iki kelimenin diğer fâsıladaki karşılığı ile hem vezin hem de kafiye açısından denk olması gerekir. Aşağıda verilen örneklerde murassa sec'in daha iyi görülebilmesi için tablolar oluşturulmuştur. Böylece kelimeler arasındaki vezin ve ses benzerliğinin yanı sıra yer yer anlam yakınlıkları ve ilgileri de dikkate sunulmaktadır.

Vücûdı	semt-i	bidâyetden	münezzeh	ü	müberrâ
ve cûdı	menğ aş et-i	nihâyetden	muḡaddes	ü	mu'arrâ

	maḡcübât-ı	esrâr	nâş ar-ı	hümâyûnlarına	cilveger
ve	meknûnât-ı	estâr	şahîfe-i	ğ â rlarında	muş avver dür

Turkish Studies

	elṭāf-1	'aliyye-i	'amīme
ve	a'ṭāf-1	behiyye-i	cesīme den

Manzûmeler ve İşlevleri

Mensur eserlerde yer alan nazım parçaları, nesir kısmında ifade edilen düşünceleri özetlemek, sonuç çıkarmak, yazarın belli bir amaca dayanan niyetini gösterip duygularını bedii bir ifadeye büründürmek için kullanılmıştır. Mensur eserlerde nazım, nesirde ileri sürülen düşüncenin devamı niteliğinde, bazen de somut bir malzeme mahiyetindedir. Bunlar metinden çıkarıldığı takdirde, metinde bir anlam eksilmesi olmaz. Yer yer de yazar metnini süslemek, duygularını daha güzel ifade etmek için bu yola başvurur (İsen 2006: 83). Manzum-mensur karışık bir eser olan *Gül-i Sad-Berg* bu cümlelerde dile getirilen yargıyı örneklemektedir. *Gül-i Sad-Berg* 'de manzûmelerin önemli bir kısmı olay anlatımını özetlemekte, mensur kısımlarda anlatılanlar hemen peşinden manzûmelerle pekiştirilmektedir:

Mu'cize-i Mi'râc-ı Cismânî ve Reften Der-Ḥacle-Ḥâne-i Āsmânî

..... Kadem-zed-i resûl -i mümecced olmağa atlas -ı sipihr -güsterde ve le'âlî -i encüm-feşânde melâ'ike-i kirâm ḥasbû mā emerahümü'l- 'allām merâsim-i ḥ id metek ıyâm göstermişler idi.

[Mṣ rā]

Ḥavrâ be-nez âre-i cemâleş ş afzed

(Huriler onun cemalini seyretmek için saf tuttular.)

[Neşr]

Zihî şeb ki ol bedr -i şârık -ı sipihr-i müfârık -ı ḥ alâyık meclâ-yı cemâl-i Ḥallâk olmağ a lâyık idi.

[Mṣ rā]

Ān şeb-i ḳadrî ki mî-güyend güyâ imşebest

(O, dedikleri Kadir gecesi sanki bu gecedir.)

Henüz âsûde ve pister-i ḥ âbda ğunûde olmuş idi ki âftâb -ı elṭâf-ı İllâhî sâye -endâz-ı ser-i risâlet-penâhî olup nâ-gâh peyk-i İllâh ḳ adem-ber-âverde-i' aş a-i' âlem-i vücûd u' adem

[Beyt]

Ḳâşidî ez-kişver-i nûrâniyân

Pâk ez-âlâyiş-iḫ ulmâniyân

(Nûrânî olanların ülkesinden bir haberci, karanlık ehlinin bulaşıklarından arınmış.)

Manzûmeler yer yer öyle bir kullanılır ki aradaki mensur kısımlar kaldırılrsa bile olay akışı manzûmelerle devam eder. Adeta aynı konuyu işleyen manzum ve mensur iki eser paralel olarak ilerlemektedir:

Hız. Muhammed Mirac mucizesini Ebû Cehil'e anlatıyor

[Mṣ rā]

Turkish Studies

Çü imşeb me-râ bûd hengâm-ı ħ āb
(Bu gece uykudayken bana (bir şeyler) oldu.)

[Nāz m]

Beyāmed be-men Cibrīl ez-hevā
Burāk ī beyāverd be-emr-i Ĥudā
(Cebrail bana havadan geldi ve Allah'ın emriyle bir burak getirdi.)

[Mş rā]

Be-beytü'l-muḵ addes şudem bā-Burāk
(Burakla Beytü'l-Mukaddes'e vardım.)

[Mş rā]

Be-geştem be-heft-āsmān ser-be-ser
(Yedi feleği baştan başa geçtim.)

[Nāz m]

Heme enbiyā-rā be-dīdem tamām
Be-pīş-i heme īstādem imām
(Bütün peygamberleri gördüm, hepsinin başına imam oldum.)

[Nāz m]

Ve'z-āncāy bāz āmedem bī-tā ab
Sū-yı ħ āne-i ħ īş nā-refte şeb
(Oradan hiç yorulmadan döndüm, gece, evime, hiç gitmemiş gibi geri döndüm.)

Bazen beyit ya da mısraların cümle şeklinde arka arkaya okunması sırasında bunun âdatâ bediî üslûpla yazılmış bir nesir cümlesinden farksız olduğuna da tanık olmak mümkündür (Aksoyak 2010: 60). Aşağıdaki mısraları peş peşe nesir cümlesi gibi okuduğumuzda âdeta Tazarrunâme'den bir cümle okuyormuş izlenimi oluşmaktadır:

[Li-münşi'ihī]

Her seng-i Bedāḥ şān olamaz lā l-i dıraḥ şān

Her dāne-i şehvār olamaz gevher-i' ummān

Her seng-i Bedāḥ şān olamaz lā l-i dıraḥ şān her dāne-i şehvār olamaz gevher-i' ummān

[Li-münşi'ihī]

Cemāl-i bā-kemāl-i Muşţ afā'yı

Turkish Studies

Bize eyle müyesser yâ İlâhî
 Egerçi yok durur bizde liyâk at
 Velî ihsânuña olmaz tenâhî

Cemâl-i bâ-kemâl-i Muştafâ'yı bize eyle müyesser yâ İlâhî ege rçi yokdurur bizde liyâk at
 velî ihsânuña olmaz tenâhî

Sonuç

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eserleri üzerinde durduğumuz çalışmamızın sonucu olarak şunları söyleyebiliriz:

Bostanzâde Yahyâ Efendi, meslekî açıdan iyi yetişmiş, yetkin ve çağının sorunlarına duyarlı bir Osmanlı aydınıdır. Ahlâkî, tarihî ve sosyal konuları işlediği üç eserinden (*Mir'atü'l-Ahlâk*, *Tuhfetü'l-Ahbâb*, *Fî Beyânî Vak'a-i Sultan Osman*) farklı olarak kaleme aldığı *Gül-i Sad-Berg* isimli eserinden, onun edebi yönü kuvvetli bir münşi olduğu anlaşılmaktadır.

Türk edebiyatında dinî, özellikle de Hz. Muhammed'le ilgili konular büyük yer tutmaktadır. Hz. Muhammed'in hayatı (siyer, mevlid), kişisel özellikleri (hilye), hadisleri (kırk ve yüz hadisler) çeşitli eserlerde konu edilmiştir. Ancak onun mucizelerini münhasır olarak konu edinmesi bakımından Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Gül-i Sad-Berg* adlı eseri önemlidir.

Gül-i Sad-Berg, klasik Osmanlı nesrinin özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Aynı gelenek içinde kaleme alınan diğer mensur eserlerde olduğu gibi bu eserde de manzumeler sıkça kullanılmakta ve bu manzûmeler çoğunlukla mensur kısımlarda anlatılanları destekleyici ya da özetleyici bir işlev görmektedir. Eserde mecaz ve teşbihin yanı sıra her türlü sec' de layıkıyla kullanılmaktadır. Bu sec'lerin büyük bir kısmı mutarraf ve mütevâzi olup az sayıda murassa sec'e de rastlanmaktadır.

Eski Türk edebiyatı ürünlerinde şâir/yazarların bireysel üsluplarının tespiti önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü şâir/yazar geleneğinin içine doğmuş, onunla yetişmiş ve kendi ürettiğini de geleneğe katarken, modern zaman yazarlarının aksine, kendi damgasını vurmaya ihmal etmiştir. Geleneğin o üretimi kabul edip etmediği de çoğu zaman belli olmamaktadır. Dolayısıyla bir Osmanlı şâir/yazarının bireysel üslûbunun belirlenmesi hayli müşkil bir durumdur. Bunun için önce yazarın kendi eserlerinin çok detaylı bir mukayeseyle ele alınması, daha sonra da benzeri çağdaş ürünlerle mukayesesi gerekmektedir (Coşkun 2010: 76-77). Bu cümleden olmak üzere Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin bireysel üslûbunun ortaya konması da ileride yapılacak mukayeseli çalışmalarla mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İ.Hakkı (2010). "Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler", *Nesrin İnşâsı*, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 57 – 71.
- ALGÜL, Hüseyin, APAYDIN, Yunus, BARDAKOĞLU Ali vd. ; *İlmihal* 2 cilt, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.I.
- BULUT, Halil İbrahim (2005) "Mucize", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 350 – 352.
- COŞKUN, Menderes (2010). "Üslûp Çalışmaları Üzerine" *Nesrin İnşâsı* Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 73 – 83.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/3, Summer, 2012

- ÇAĞRICI, Mustafa (1992). "Bostanzâde Yahyâ Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, 311.
- ÇELEBİ, İlyas (2005). "Muhammed"(Mucizeleri), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 446 – 448.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998). *Muhammediye*, C. II, İstanbul. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DERDİYOK, İ. Çetin (1996). "Gül-i Sad-Berg ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XIV., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 225 – 226.
- FAYDA, Mustafa (2009) "Siyer ve Megâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXVII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 319 – 324.
- GÖKYAY, Orhan Şâik (1976). "II.Sultan Osman'ın Şehâdeti", *Atsız Armağanı*, Hzl. E Güngör, M.N. Hacıeminoğlu, M.Kafalı, O.F.Sertkaya, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 187 – 256.
- İNCE, Adnan (2005). *Tezkiretü 'ş-Şu'ara* Salim Efendi, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1992). "Bostanzâde Mehmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, 311- 313.
- İSEN, Mustafa (2006). "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1 – 90.
- KARATAY, Fehmi Edhem (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C.I, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, nr.11.
- KATİP ÇELEBİ (1287). *Fezleke*, C. II, Ceride-i Havâdis Matbaası.
- KAVRUK, Hasan (2001). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1996). "Gül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 219 – 222.
- MENGİ, Mine (2010). Şâirin Bilinmeyen Seslenicisi Hâtif ya da Gâipten Gelen Ses, *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet, KOÇ KESKİN, Neslihan (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sadeddin (2000). *Mecelletü'n-Nisâb*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Tıpkıbasım.
- OKUYUCU, Cihan, KARTAL, Ahmet, KÖKSAL, M.Fatih (2009). *Klasik Dönem Osmanlı Nesir Metinleri*, İstanbul, Kriter Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet (1978). Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Duru Tarih (Târih-i Sâf – Tuhfetü'l-Ahbâb)*, İstanbul, Milliyet Yayınları.
- SCHIMMEL, Annemarie (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- SÜLEYMAN ÇELEBİ (1990). *Mevlid (Vesiletü'n-Necât)*, Hzl. Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SÜREYYÂ, Mehmed (1996). *Sicill-i Osmânî*, Hzl.Nuri Akbayar-S.Ali Kahraman, VI Cilt, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları – Kültür Bakanlığı Ortak Yayını.

- ŞEYHÎ Mehmed Efendi (1989). *Vekâyiü'l-Fudalâ*, C. I, Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, Hzl.Abdulkâdir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- TÂHİR, Bursalı Mehmed (1333). *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul, Matbaa-i Âmire.
- TUMAN, İnehanzâde Nâil (2011). *Tuhfe-i Nâilî*, C.II., Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Yahyâ (Bostanzâde)” C. VIII, İstanbul, Dergah Yayınları, 542.
- UŞŞÂKÎZÂDE Seyyid İbrâhim Hasib; *Şakâiku'n-Nu'mâniyye Zeyli*, Kayseri Raşit Efendi Ktb. nr: 949.
- UZUN, Mustafa (2009). “Siyer ve Megâzî” (Türkçe Siyer Kitapları), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXVII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 324 – 326.
- WOODHEAD, Christine (2006). “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 317 - 326.
- YILDIZ, Ayşe(2002). *Eski Türk Edebiyatında Seci*, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- YURDAYDIN, Hüseyin Gâzi (1955). “Bostan'ın Süleymannâmesi”, *Belleten*, C.XIX, S. 74, s.137-202.
- ZİLFİ, C., Madeline (2008). *Osmanlı Ulemâsı Klasik Dönem Sonrası (1600-1800) Dindarlık Siyaseti*, Çev. M.Faruk Özçınar, Ankara, Birleşik Yayınevi.